

ביאורים ומילואים - על סדר ההדף היומני

פסחים י"ג ע"א

בגמ', ת"ר ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מבערין הכל מלפני השבת וכו'.

א]. ולכאז' זמן שריפת החמץ ביום שישי י"ג ניסן, יכול להיות כל היום דהלא לא הגיע זמן איסורו עד למחר בחצות, אך כתב הג' אשר"י (סו"ס י"ג) "ומבערין הכול לפני השבת, הנהיג רש"י לשרוף חמץ בי"ג ביום שישי ערב שבת קודם חצות, גזירה שמא ישהנו לשנה הבאה לאחר חצות וצריך לשרוף לא יחליף בה בשאר השנים דקי"ל כר"י" עכ"ל. וכן נפסק בשו"ע (תמ"ד, ס"ב).

וה'שערי תשובה' (שם) ציין לעיין בשו"ת 'חיים שאל' חלק ב סימן ל"ח. ושם (אות פ"ד) כתב הרב חיד"א: "טוב לבער בערב שבת קודם חצות וכו' כתב בספר גור אריה, צ"ע אם לענין מלאכה גם כן דין ערב שבת זה כבשאר ערב פסח שאסור מחצות ואילך, או דילמא באיסור ביעור דאיסורא דאורייתא איכא למיחש שמא יבא לטעות בשאר שנים, אבל באיסור מלאכה מדרבנן ליכא למיחש עכ"ל. וכתב עליו הרד"ק בכ"י ולי נראה פשוט דלענין מלאכה אין הדין כן, דהא עיקר דבר זה אינו אלא מנהג שהנהיג רש"י [וכו'], והבו דלא לוסף עלה עכ"ל. ונעלם מהם שהדבר מפורש בדרשות מהרי"ל שכתב דהרוצה להחמיר שלא לעשות מלאכה בע"ש י"ג בניסן אחר חצות יחמיר. והרב כנה"ג כתב בפ"מ דלא ראה נזהרין אפי' דרך חומרא, "עכ"ל הרב חיד"א.

ב]. וגבי אפיית מצת מצוה בערב פסח שחל להיות בשבת, הטור והב"י (סי' תנ"ח) הביאו מחלוקת הגאונים והראשונים, אי אופים אותה בערב שבת אחר חצות, או במוצאי שבת – ליל פסח, ובשו"ע (שם) נפסק לאפותה בערב שבת, ועי' במשנ"ב (סק"ד) דהביא שיטות לאפותה בליל פסח עיי"ש. וראה בקובץ "סיני" (פ"ב, תשל"ח) ליקוט מקיף על שיטות ומנהגי הגאונים והראשונים על אפיית מצה בערב פסח, ושם נראה שמנהג רובם היה לכה"פ ג' מצות לאפות בליל פסח. והטעם שבהלכה נפסק שלא לעשות כן, הוא כדמבואר במשנ"ב (שם) מחשש חמץ.

שם, ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות, כדי לאכול עד ארבע שעות.

ג]. נחלקו הראשונים בזמן הראוי לאכול את הסעודה השלישית, הר"ן (שבת מ"ג: ד"ה ת"ר כמה) הביא את שיטת בה"ג דאין מצוה בזמנים מסויימים וחלוקים ואין המצוה אלא בשלש סעודות בלבד. ומה שאמרו (שם קי"ז ע"ב) נפלה דליקה בלילי שבת מצילין שלש סעודות, בשחרית מצילין שתי סעודות, במנחה מצילין סעודה אחת. וכן מה שאמרו (שם קי"ח ע"א) קערות שאכל מהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית לאכול מהן צהריים וכו', אין זה אלא משום שכך מנהג העולם, אבל לדינא אף אם מפסיק באמצע בסעודתו ומברך בהמ"ז ואח"כ חוזר לגמור סעודתו קיים מצות שלוש סעודות, וכ"כ בשמו הרמב"ן, והרשב"א, עיי"ש.

הרא"ש (שו"ת כלל כ"ב ס"ד) אף שהסכים לשיטת הבה"ג דיכול להפסיק באמצע הסעודה ולברך ושוב להמשיך וקיים בזה מצות שלש סעודות ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, וכתב שכך נהגו רבותיו וכך נוהג הוא אחרים, מאידך כתב דאין יוצא ידי חובת סעודה שלישית אלא מן המנחה ולמעלה. והוכיח משתי הסוגיות הנ"ל דאינו יוצא יד"ח אלא מזמן המנחה ולמעלה. וכן שיטת הרמב"ם (פ"ל מהלכות שבת ה"ט) "חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה". הרי דס"ל דמעיקר דין שלש סעודות שיאכל אחת ערבית, אחת שחרית ואחת בזמן מנחה" עוי"ש בהג"מ (אות ו' ואות ח') דהסיק כן מדבריו. וכן היא שי' התוס' (קי"ח. ד"ה במנחה), וכ"כ שם הרא"ש (סי' ה'), והמרדכי (סו"ס שצ"ז).

וכדבריהם פסק הטור (או"ח ר"ס רצ"א): סעודה שלישית זמנה משיגיע זמן המנחה דהיינו מו' שעות ומחצה ולמעלה ולא קודם, הילכך אותם שמפסיקין מסעודת שחרית לחלק לשנים ועדיין לא הגיע זמן המנחה אינן מקיימין מצות ג' סעודות וכן נהג אבי אדוני הרא"ש. ובשו"ע (שם ס"ב) פסק, דמי שהקדים לאכול סעודה שלישית קודם חצי שעה אחר חצות, לא יצא ידי חובת סעודה.

ד]. אחד מראיותיו של הרא"ש (בתשובות שם) דאי אפשר לקיים מצות סעודה שלישית לפני חצות, הוא מסויגין, דקשה למה משיירין לשבת ערב פסח רק מזון שתי סעודות, ולא לסעודה שלישית? ומוכיח מזה הרא"ש, דכיון דאחר חצות כבר יש איסור אכילת חמץ, ואי אפשר לאכול סעודה שלישית רק אחרי חצות, ולכן צריך לשייר רק מזון שתי סעודות. עכתו"ל. והיינו דבשבת ערב פסח אינו יכול לקיים ג' סעודות כדן. ועיין ברמ"א (או"ח סי' תמ"ד ס"א) ומג"א (סק"א) כיצד לנהוג עם סעודה שלישית בשבת ערב פסח.

והג"ר יוסף ענגיל זצ"ל בגליוני הש"ס (פסחים שם) מציין לדברי היראים שהביאם הב"ח (סי' תמ"ד), דיכול לחלק את סעודת השחרית לב' סעודות, אך כיון שאינו יכול לאכול ב' מנות בפעם אחת, לכן די לו בסעודה אחת שעולה לשניהם, אך אין מכך ראייה שאי אפשר לקיים סעודה שלישית קודם חצות. הגליוני הש"ס אך מציין, שהרא"ש עצמו בתשו' (שם סי' ד') כתב לזה הסברא וצ"ע, עיי"ש.

ה]. עוד כתב שם הגליוני הש"ס בשם ספר הפרנס¹ (סי' נ"ד) ז"ל: "דמשמע דעתו דאע"ג דאסור לאכול מצה בער"פ (כמבואר בירושלמי) מכל מקום בערב פסח שחל בשבת מותר לאכול בסעודה שלישית מצה משום מצות סעודה שלישית" ע"ש.

ויש להסתפק מהי שי' 'ספר הפרנס' גבי זמן סעודה שלישית, דאין הכרח לומר שזמן ס"ג לשיטתו הוא אחר חצות בדווקא וכשי' הרא"ש, דהנה הדרישה (סי' תע"א אות א') מביא מחלוקת ראשונים בזה, דיש (תרוה"ד, ר"ן, בעה"מ) שס"ל שאיסור אכילת מצה הוא רק מחצות היום, וי"א (רמב"ם רמב"ן) שהאיסור הוא כל היום. ואף דמדברי ספר הפרנס מוכח, שמותר לאכול מצה בסעודה שלישית אף בזמן האיסור, עדיין לא ברור

¹ המהרי"ל (שו"ת סי' קפ"א) מעיד שספר הפרנס נכתב על פי פסקיו של מהר"ם מרוטנבורג עיי"ש.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

מהי שיטתו בזמן סעודה שלישית, כי יתכן שסובר שהאיסור הוא כל היום והיתר אכילת מצה בשביל סעודה ג' הוא אף לפני צות. אך מאידך גיסא, אי יכול לאכול סעודה שלישית עוד קודם צות, מדוע שנתיר לו איסור אכילת מצה בשביל מצות סעודה שלישית, והלא יכול לחלק סעודת שחרית ולאכול חמץ כמו שכתבו הבה"ג וסעי' הנ"ל, ודו"ק.

בגמ', מעשה באדם אחד שהפקיד דיסקיא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקאה ונקבוהו עכברים וכו'.

[ו]. מעשה באדם שהפקיד אצל חברו קופסה נעולה, ובערב פסח חשש השומר שיש בה חמץ, ומכר כל הבית עם הקופסא לנכרי, והקופסא נעלמה אצל הנכרי, והמפקיד טען שהיה שם תכשיטים יקרי ערך, ולא חמץ, ותובע מהשומר לשלם לו כדין פושע, והשומר טוען שנהג כהלכה שחשש שיש שם חמץ, ולא רצה לעבור בב"י ובל ימצא.

וכתב **השבות יעקב** (ח"א סי' י"ט): "תשובה, נ"ל **זודאי פושע** הוי [וכו'] **כיון שלא ידע בודאי שיש חמץ בתוכו והתיבה מסוגרת ודאי שאין עליו חיוב ביעור כלל** [וכו'], וראי' ברורה לזה מהא דאיתא ריש פסחים מעשה באדם אחד שהפקיד דסקיא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקאה ונקבוהו עכברים והיה **חמץ מבצבץ ויוצא** ובא לפני רבי שעה ראשונה א"ל המתן שלישית א"ל המתן רביעית א"ל המתן חמישית א"ל צא ומוכרן בשוק ע"כ, ומדקדק הש"ס לומר **ונקבוהו עכברים והיה חמץ מבצבץ ויוצא**, למדנו דבא לומר דאי לאו הכי כיון דחיתה דקיטרי סבר וקבל, לא היה מן הצורך למוכרה כלל כיון שאינו יודע בו ובמה שבתוכו, אף דאפשר לומר ג"כ דלרבותא נקט הש"ס ונקבוהו עכברים וחמץ מבצבץ ואפ"ה לא ציוה למכרו עד שעה חמישית וכן מבואר משלילות לשון הבי"ב בח"מ סי' רצ"ב, **מ"מ פשטא דש"ס מבואר ג"כ כמו שכתבתי והדין פשוט מעצמו דאין חיוב בעור עליו כל שאינו יודע דבחמץ לא מחזקינן**, עכ"ל.

אמנם **מהר"ם חלאווה** (ד"ה ונקבוהו עכברים) כתב: "נראה דהא קמ"ל דאע"ג דנקבוהו עכברים והיה מתחסר אפילו הכי לא הותר לו למכרו עד שעה חמישית דפסיד לגמרי דכל שלא הגיע עדיין לכדי חסרון לא יגע בהן". אך הדיוק של ה'שבות יעקב' הוא מהתיבות "היה חמץ מבצבץ ויוצא", דבמה שאמרו ונקבוהו עכברים די ללמוד חידושו של מהר"ם חלאווה, והחמץ מבצבץ אינו נפק"מ, ודו"ק.

פסחים י"ג ע"ב

בגמ', אמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה.

[ז]. **המהרש"ל** (יש"ש קידושין ל"ב). מביא ראייה מסוג', שאסור לבן להזכיר את שם אביו, גם אם מוסיף לפני זה תואר רבי או אדוני, אך שם רבו יכול להזכיר, אם מזכיר תואר רבי קודם, כי אב יש לו רק אחד, וחכמים יכול להיות לו הרבה. וז"ל: "וכן נראה עיקר, שהרא"ש הזכיר את רבו מהר"ם בשמו רבינו מאיר, אלא מאחר שהיו לו אפשר שארי חכמים שהיו רבותיו, אם כן הוצרך להזכירו [וכו'], ודוגמא זו מצינו להדיא בפ"ק דפסחים גבי אמר רחבא אמר ר' יהודה, הר הבית סטיו כפול היה, וכתבו התוספות (ד"ה אמר) דמשום הכי אמר רבי יהודה, ולא אמר רב יהודה, וכמו שהוא מוזכר בכל התלמוד, משום שהיה רבו מובהק, קרי ליה רבי ע"כ, וממילא מי שהורגל לקרות לכל חכם רבי, ישנה אותו, ויקרא אותו **רבינו** פלוני, או **רבי ומורי**, ובאביו בכל ענין אסור להזכיר שמו לעולם, אלא אבי מורי, כדלעיל, והטעם, שאין לו אלא אב אחד, ואין כאן מקום לטעות".

[ח]. אמנם **רש"י ורבינו חננאל** (פסחים נ"ב): מפרשים דברי הגמ' שם "דדייק וגמר שמעתתא מפומיה דרביה כרחביה דפומבדיתא, דאמר רחבה אמר רב יהודה הר הבית סטיו כפול היה סטיו לפניו מסטיו", שהדיוק של רחבה היה, **שהיה לו ספק ממי שמע מימרא זו**, אי מרב יהודה רבו, או מרבי יהודה נשיאה, ולכן אמר בלשון ר' שמשמעותה כפולה. ולפי' זה לא קאי ראיית היש"ש. ועי' בתוס' חולין (ס"ב. ד"ה אמר רחבה) מה שהקשו על פי' רש"י ור"ח.

אלא דהמהרש"ל לשיטתו (הג' מהרש"ל פסחים נ"ב): שדחה פירוש רש"י ור"ח הנ"ל, **מדברי רש"י עצמו** בברכות (ל"ג:), שרש"י שם דוחה בתוקף פירוש זה ולומד ממש כהתוס', וז"ל: "כרחבא, שהיה מדקדק בלשון רבו **ואומר סטיו כפול היה**, ואף על פי שבלשון משנה קורהו אצטבא, בפסחים ובסוכה על גב האצטבא, הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אצטבא כפולה היתה. יש פותרין הא דרחבא מדאמר רבי יהודה דדייק ספיקי דרבוותיה אי מדברי יהודה אי מדבר יהודה, **וקשיא לי בגוה טובא**, חדא דרחבא לא ראה רבי יהודה מימיו, לא רבי יהודה ברבי אלעאי ולא רבי יהודה נשיאה, ועוד כולהו אמוראי נמי דייקו לומר דבר בשם אומרו, ועוד ליכא למימר מהא דדייק לישנא דשמעתא, אלא ספיקי דרבוותא".

ובאמת שפלא על המהרש"ל שלא ציין לעוד מקום שרש"י מביא **את שני הפירושים ודוחה את הראשון**, בביצה (י"א). פירש"י וז"ל: "ורחבא אמר רבי יהודה, יש מפרשים ספק משמיה דרבי יהודה נשיאה ספק משמיה דרב יהודה, ואני אומר לא ראה רחבא את רבי יהודה נשיאה, דהא מפומבדיתא הוה, ולא מצינו שעלה לארץ ישראל, ועוד כי אמרינן בעלמא דדייק וגמר שמעתתא מפומיה דרביה כרחביה דפומבדיתא הוה לן למימר דאפילו ספיקי דגברי גריס, כדאמרינן בדבר יהודה בהכל שוחטין (חולין י"ח:), ונראה בעיני משום דרבו מובהק היה, ולא היה לומד מרב אחר הוה קרי ליה רבי, דלא נספיקה בדבר יהודה אחרינא". ולא מצאתי כעת עוד מי שיעמוד בזה, **ומצוה ליישב הסתירה לכאורה בפירש"י**.